

АМЕРИКАНСЬКІ РУСИНИ, ТОМАШ МАСАРИК ТА УРЯД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ЯК КЛЮЧОВІ ГРАВЦІ ДИПЛОМАТИЧНО-ПРАВОВОГО ПРОЦЕСУ У ВИЗНАЧЕННІ СТАТУСУ ЗАКАРПАТТЯ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Панов А.В. Американські русини, Томаш Масарик та уряд Сполучених Штатів Америки як ключові гравці дипломатично-правового процесу у визначенні статусу Закарпаття після першої світової війни / А.В. Панов // Вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». – Випуск № 16. – С. 56-59.

УДК 94 (477.87) “1918/1919”

АМЕРИКАНСЬКІ РУСИНИ, ТОМАШ МАСАРИК ТА УРЯД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ЯК КЛЮЧОВІ ГРАВЦІ ДИПЛОМАТИЧНО-ПРАВОВОГО ПРОЦЕСУ У ВИЗНАЧЕННІ СТАТУСУ ЗАКАРПАТТЯ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Панов Ален Володимирович,
Кандидат історичних наук,
Доцент кафедри міжнародних відносин
Ужгородського національного університету

Резюме. Стаття присвячена вивченню проблематики пошуку державно-правового шляху розвитку Закарпаття після першої світової війни. Зокрема досліджується роль американської діаспори русинів, Томаша Масарика, уряду США у розв'язанні цієї проблеми.

Ключові слова. Закарпаття після Першої Світової Війни, американська діаспора русинів, Т. Масарик.

Американские русины, Томаш Масарик и правительство Соединенных штатов Америки, как ключевые игроки дипломатико-правового процесса в определении статуса Закарпатья после Первой мировой войны.

Резюме. Статья посвящена изучению проблемы поиска государственно-правового пути развития исторического Закарпатья после первой мировой войны. В частности рассматривается роль американской диаспоры русинов, Томаша Масарика, правительства США в решении этой проблемы.

Ключевые слова. Закарпатье после Первой Мировой Войны, американская диаспора русинов, Т. Масарик.

Americans Rusins, Tomas Masaryk and USA Government as the key figures in the diplomatic and legal process of the decision Zakarpattya future after First World War.

Resume. The article is light the way for studying the problem of searching the state and legal way of development of Zakarpattya after the First World War. In particular, the role of American Diaspora of Rusins, Tomas Masaryk and the role of the USA Government in solving of this problem.

Key words. Zakarpattya after the First World War, American Diaspora of Rusins, T. Masaryk

3 листопада 1918 р. Австро-Угорщина, до складу якої на той час входило також Закарпаття, капітулювала перед військами Антанти. Багатонаціональна Австро-Угорська імперія фактично розпалася; постало питання про подальшу долю народів, які на той період населяли її територію. Природно, що не оминуло це питання і Закарпаття. Більшість народів тогочасної імперії поставили питання про утворення власної держави. Так, 28 жовтня 1918 р. було проголошено утворення незалежної Чехословацької республіки, 16 листопада – Угорщини, 1 грудня – королівства Сербів, Хорватів, Словенців.

Що стосується Закарпаття, то в місцевих політичних колах почало обговорюватись питання утворення на території Закарпаття автономної одиниці в складі однієї із сусідніх держав. Суспільно-політична обстановка на Закарпатті в той період була складною. Основні політичні сили щодо подальшої долі краю остаточно не визначились, що в свою чергу викликало нестабільність в краї.

На початковому етапі можна виділити дві основні концепції, які були висловлені і підтримані різними політичними діями та представницькими органами населення Закарпаття. Перша концепція - автономізація Закарпаття в рамках Угорщини, яка була висловлена на першому засіданні Ужгородської народної ради 9 листопада 1918 року. Угорський уряд, намагаючись залишити Закарпаття в складі Угорщини, підтримав цю ідею і розпочав активні дії для її реалізації. Серед таких дій потрібно назвати скликання до Будапешту представників Русинської Народної Ради, підготовка проекту автономії, тощо. Вказана діяльність мала результатом проголошення згідно закону №10 від 21.12.1918 р. автономної "Руської Країни" з центром у м. Мукачево. Реалізація цього проекту стала неможлива через те, що в березні 1919 року в Угорщині пройшла соціалістична революція, внаслідок якої влада була захоплена більшовиками і утворилась Радянська республіка.

Другою була концепція возз'єднання Закарпаття з Україною, яка була підтримана Любовнянською-Пряшівською, Хустською, Сігетською та Свалявською радами. Одним з вирішальних моментів, який характеризував підтримку такого шляху подальшого розвитку Закарпаття, були Хустські збори, які відбулися 21 січня 1919 року. Організаторами зборів виступили М. Брацайко, Ю. Брацайко, М. Долинай та інші депутати від Мараморошу на Будапештському конгресі політичних сил Закарпаття, які покинули конгрес довідавшись про його мету [2; с. 49-54]. У прийнятій зборами ухвалі було вказано, що русинські комітати повинні з'єднатись з Україною при умові забезпечення їм автономного статусу в новій державі.

Ідея входження Закарпаття до складу Чехословаччини вперше була висловлена під час завершення Першої світової війни на американському континенті. Чеські політичні кола як перед Першою світовою війною, так і на її початку не розглядали питання про утворення спільної держави з угорськими Русинами, а також не виражали бажання приєднати територію Закарпаття до складу новоутвореної чесько-словацької держави. Вони вважали цю територію як таку, яка знаходиться у сфері російських інтересів. У підтвердження цього факту можна навести меморандум, виголошений Масариком в м. Роттердамі в жовтні 1914 р., а також його меморандум Independent Bohemia з травня 1915 року. Карта майбутньої чехословацької держави, яку Масарик намалював в березні 1915 року, перебуваючи в Женеві, включала лише невелику частину майбутньої Підкарпатської Русі. Кордони держави були намалювані спираючись на етнографічний принцип, тобто на русинсько-словацько-угорський етнічний кордон. Доказом того, що Масарик не включав Закарпаття до сфери інтересів Чехословаччини також може слугувати телеграма міністра закордонних справ Тимчасового уряду Росії Павла Мілюкова від 19 березня 1917 року на яку посилається Петро Стерчо в своїй монографії (Карпато-Українська держава.-Львів, 1994). Згідно цієї телеграми Росія через свого міністра висловила програму щодо поділу Австрії, в якій вказала, що Австрія і Угорщина мають бути утворені в межах своїх етнографічних кордонів, а малоруські території мають приєднатися до "нашої" України. Зі змісту цієї телеграми П. Стерчо робить висновок: "В окреслення "малоруські території" Мілюков, очевидно, зачислявав і "Угорську Русь", бо перед тим говорив про Угорщину і коли б він мав на увазі лише Галичину, то говорив би був про "малоруську територію" (в однині)" [52; с. 9]. Виходячи з цього, Масарик не міг розраховувати на Угорську Русь як на частину майбутньої Чехословацької республіки.

Словацькі політики не висловлювали ідеї приєднання Закарпаття до складу Чехословаччини також. Словацька держава мала достатньо власних проблем, пов'язаних зі становленням свого народу як рівноцінного європейського народу. Близькість русинсько-українського етносу та його схожі проблеми на терені Угорщини не викликали бажання якимось чином поневолити цей народ. Більше того, в угорському парламенті виступаючи за незалежність словаків словацькі делегати вимагали надання незалежності і іншим слов'янським народам, у тому числі і русинам.

Найбільшу активність у вирішенні подальшого статусу Закарпаття виявили американські русини. Ідея входження Закарпаття до складу Чехословаччини вперше виникла під час Першої світової війни саме на американському континенті. Вона була наслідком співпраці між словацькими і русинськими емігрантами в США по вирішенню тотожних проблем обох народів як вдома (в Угорщині), так і в еміграції. Перші контакти між двома еміграціями датуються другою половиною XIX ст. Представники обох діаспор активно співпрацювали перш за все у галузі визволення власних народів з-під угорського впливу.

Протягом 1918 року американські русини намагалися вирішити долю Закарпаття ще лише на теоретичному рівні. У цей період представники різних течій дискутували навколо питання майбутнього статусу Закарпаття.

Американсько-руська народна оборона, яка була заснована в Пітсбургу та керована М. Пачутою, представляла собою русофільський і, до певної міри, православний напрям та орієнтувалася на приєднання

території Закарпаття до Чехословаччини. Група активістів, яка консолідувалася навколо особи Жатковича, конфесійно греко-католицька, орієнтувалася на утворення незалежної держави. У середовищі американських русинів були й інші погляди на подальший розвиток краю, які були пов'язані з визволенням його з-під влади Угорщини, або з залишенням його в її складі та наданням автономного статусу.

23 липня 1918 року в Гомстеді (Пенсільванія) виникла Американська народна рада Угро-Русинів, основною метою якої була консолідація русинських емігрантів різних течій навколо єдиної концепції подальшого розвитку краю [5; с. 62].

Після багатьох дискусій Американська народна рада Угро-Русинів доручила адвокату Г. Жатковичу підготувати меморандум, з яким би американські русини могли звернутись до американського президента з проханням про допомогу у вирішенні подальшої долі русинського народу.

Жаткович запропонував проект меморандуму 1 жовтня 1918 року Американській народній раді на її засіданні в Скрантоні, який після обговорення був прийнятий Радою. У меморандумі коротко характеризувався територія, на якій живуть русини, ініціатива американських русинів. Після цього було висловлено проект трьох альтернативних шляхів подальшого розвитку Закарпаття:

- 1) Щоб угорські Русини дістали повну незалежність. Якщо це було б неможливо -
- 2) З'єднатися з Русинами в Галичині і Буковині та утворити спільну державу; Якщо і це буде неможливо -
- 3) Отримати найширшу автономію у складі Угорщини [6; с. 49].

21 жовтня 1918 року делегація угорських русинів була прийнята американським президентом Вільсоном, який відігравав важливу роль у процесі формування нової політичної карти Європи. Вільсон зазначив, що перші два пункти меморандуму є нереальні, крім цього США не будуть надавати допомогу у їх здійсненні. Реалізація третього варіанту, тобто автономії Угорської Русі, є цілком реальна, але мова має йти про автономію не в рамках Угорщини, а в складі будь-якої сусідньої слов'янської держави [6; с. 49].

Скоріше за все Американська народна рада Угро-Русинів очікувала подібну відповідь, оскільки протягом недовгого часу активізувала контакти з лідером чеського визвольного руху Т.Г. Масариком. Так, 23 жовтня 1918 року Американська народна рада Угро-Русинів була прийнята до складу Центральноєвропейського демократичного союзу, на чолі з Т.Г. Масариком. Жаткович підписав Проголошення незалежності, як один з представників дванадцяти поневолених європейських народів. Перед підписанням цього документу в своєму виступі він підкреслив відособленість угорських русинів та їх незалежність від українців, при цьому додав, що не дивлячись на можливу мовну близькість між цими двома народами, їх на протязі довгого часу розділяє історія.

У той же день, Американська рада Угро-Русинів в особі Г.Жатковича почала переговори з Т.Г.Масариком щодо можливості входження Закарпаття до складу Чехословаччини. Під час переговорів Жаткович вручив Масарику копію меморандуму угро-русинів до президента США, до якого останній поставився з особливою увагою. Коментуючи переговори з Г. Жатковичем, Т.Г. Масарик у своїй праці "Світова революція" зазначив, що не дивлячись на висловлені ним проблеми господарського, фінансового, культурного, конфесійного характеру, які можуть виникнути у випадку входження Закарпаття до складу Чехословаччини, Жаткович та інші члени делегації, зваживши всі переваги і недоліки, виразили переконання, що найкращою перспективою подальшого розвитку Закарпаття є входження його до складу ЧСР [5; с. 62]. Не дивлячись на те, що Закарпаття раніше не розглядалось ні Масариком, ні іншими впливовими чеськими політиками в контексті Чехословаччини, чеська політична еліта у своїй більшості досить скоро зрозуміла всі вигоди від включення Закарпаття до новоутвореної ЧСР. Тим не менше, думки, висловлені Масариком з приводу входження Закарпаття до цієї держави, свідчать насамперед про те, що залишаючись демократом, він не мав бажання поневолювати будь-який народ, включивши його до складу новоутвореної Чехословаччини. Більше того, бажаючи уникнути можливих внутрішніх конфліктів у новоутвореній державі, Масарик хотів, щоб вибір підкарпатських русинів, або принаймні їх лідерів, був усвідомленим.

У жовтні 1918 року у Філадельфії Жаткович провів ще одну серію переговорів з Т.Г. Масариком, темою яких було визначення статусу русинів у випадку їх приєднання до Чехословаччини. Під час переговорів Масарик заявив, що якщо русини вирішать приєднатися до Чехословаччини, то їм буде надано повну автономію. На питання, яким чином будуть встановлені кордони території русинів, він відповів: "...кордони будуть визначені так, що русини будуть задоволені" [1; с. 20]. Крім цього Масарик нагадав Жатковичу про висловлені ним раніше проблеми у випадку з'єднання русинів з чехами і словаками в одній державі.

Результатом переговорів було вироблення формули входження Закарпаття до складу ЧСР. Відповідно до неї Закарпаття мало увійти до складу чехословацької держави, яка мала бути побудована на федеративному принципі. Територія південнокарпатських Русинів мала стати автономною одиницею в складі новоствореної держави.

Погляди Масарика на державний лад майбутньої ЧСР та місця русинів в цій державі у випадку, якщо вони вирішать приєднатися до неї, були широко "розрекламовані" в русинській емігрантській пресі з тим, щоб схилити більшість емігрантів на користь "чеського" варіанту вирішення русинського питання. Але, як скоро з'ясувалось, виявились перші непорозуміння між Масариком та лідером русинського руху Жатковичем. Ці непорозуміння стосувались перш за все питання кордонів майбутньої Підкарпатської Русі. Жаткович, а також Американська народна рада Русинів вважали, що до автономії мають належати всі території майбутньої чехословацької держави, які населені русинами, тобто території сучасного Закарпаття та Східної Словаччини. Такий зміст очевидно Жаткович вклав і у відповідь Масарика на питання щодо встановлення кордонів території південно-карпатських Русинів. Масарик, у свою чергу, відповідаючи на це запитання мав на увазі кордон між майбутньою Чехословаччиною і територією, заселеною підкарпатськими русинами, накреслений ним на карті майбутньої держави у 1915 році. Вказаний кордон пролягав по лінії від Чопа до північної частини Ужгорода так, що залізниця залишається у Словаччині, а Ужгород належить Підкарпатській Русі, а звідти по річці Уж до Карпат.

Рішення про входження Закарпаття до складу Чехословаччини було ухвалено на засіданні Американської народної ради Угро-Русинів в Скрентоні 12 листопада 1918 року. У резолюції, прийнятій Радою, зокрема було зазначено: "Чтобы угро-русины съ найширшими самостоятельными правами якъ держава (штат) на федеративной (союзной) основе приключилися къ Чехословенской демократической Респуб-лики, съ тымъ условіемъ, что до нашей краины должны пренадлежати всь оригинально (съ начала) русски жупы: Спишъ, Шаришъ, Земплинь, Абауй, Гемеръ, Боршодъ, Ужъ, Берегъ, Угоча и Мараморшъ" [3; с. 71].

Після прийняття Радою рішення серед американських русинів був проведений плебісцит, метою якого було виявлення їх ставлення до вирішення питання про статус Закарпаття. У плебісциті брало участь 1113 делегатів, з яких 732 (66,42%) висловилися за входження Закарпаття до Чехословаччини, 320 (28,13%) - за злуку з Україною, 27 (2,43%) - за утворення самостійної країни, 13 (1,18%) - за об'єднання з галицькими і буковинськими русинами, 10 (0,9%) - за об'єднання з Росією, 9 (0,8%) - за залишення у складі Угорщини, 1 - за об'єднання з Галичиною [6; с. 50]. Необхідно зазначити, що у народному опитуванні не брало участі правослане русинське населення. Плебісцит підтвердив рішення Американської народної ради Угро-Русинів. Отже, Закарпаття повинно було увійти до складу нової центральноєвропейської держави зі статусом автономії, який передбачав наявність власних губернатора, законодавчого органу (сойму), адміністрації, судів. До території автономії мали бути віднесені всі угорські комітати, населені русинами. Рішення плебісциту було надіслано президенту Вільсону.

Воля американських русинів, щодо приєднання краю до Чехословаччини була підтримана з боку уряду цієї держави, оскільки останній вбачав у цьому факті можливість посилення власної держави та перетворення її у домінуючу центральноєвропейську країну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болдижар М. М. Краю мій рідний. - Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1998. - 228 с.
2. Болдижар М. М. Державність на Закарпатті. Правда історії та вигадка фальсифікаторів. – Ужгород, 2004. - 250 с.
3. Камінський Й. Наша автономія (самоуправа) // Руський земледельський календарь на год 1922. - 1922. - С.69 - 76
4. Стерчо П. Карпато-Українська держава. - Львів: За вільну Україну, 1994. - 288с.
5. Kolar Frantisek. Podkarpacka Rus na Parizske mirove konferenci // Cesko-Slovenska historicka rocenka. - 1997. - С. 61-71
6. Svorc Peter. Zrod republiky.(Dobove dokumenty, spomienky a stanoviska 1914-1918).-Kosice 1991.